

POKRAJINSKE PRVINE V KRANJČEVI KNJIGI »STRICI SO MI POVEDALI«

V nobeni knjigi Miška Kranjca¹ se narečje ne bohota tako močno kot v delu »Strici so mi povedali«². Na prav vsaki strani besedila lahko najdemo dokaz za to, kako zelo je pripovednik posegel po posebnosti »domačega, poljanskega jezika« (218). Če se zdaj omejimo samo na besedišče in poljubno odpremo knjigo, recimo na strani 153, bomo ugotovili naslednje: od 383 besed jih 14 tudi po strožji presoji spada med narečne. Natančen frekvenčni preskus bi najbrž potrdil, kar mora tu zveneti kot domneva — da je namreč Miško Kranjec uporabil povprečno deset narečnih besed na vsaki strani knjige.

Tolikšnega razmerja med knjižno normo in narečno rabo prav gotovo ne bi mogli najti v nobeni drugi pisateljevi stvaritvi. Vzporedimo delo »Strici so mi povedali« z »Osjo življenja«, pa bomo malodane na prvi pogled spoznali, da je slednji roman v primerjavi s prvim narečno skromno obarvan. V »Osi življenja« najdemo v štirih zaporednih stavkih vzhodno štajersko rabo predloga »za«: »za dvajset let«, »za petdeset«, »za sto let«, »za sto let«³ namesto knjižne oblike »čez dvajset let« itd. To je resnično zžeta raba neke lokalne jezikovne prvine, vendar je izjema.⁴ Kajti drugače se v tem delu le rahlo kaže pripovedovalčeva težnja po uveljavljanju jezikovnih sestavin, ki so v nasprotju z ustaljeno normo. Prej imamo opraviti s koloritom, kot na primer v zvezah: »Ana se je popaščila«, »Žena . . . se je ljudem koj povidela«, »Ženske so pobirale silje«, »Kje pa si imel polečeno?«, »Ljudje so jarke zavozili«⁵ ipd. Kolorit seveda spoštuje neke tolerančne meje, kot tak oživlja pripoved, ne da bi tudi kaj preveč otežkočal branje. Zato ne potrebuje posebnih razlagal, kot je »Slovarček narečnih in tujih besed« na tistih petih straneh na koncu knjige »Strici so mi povedali«. Celó »Mladost v močvirju«, vsebinsko in oblikovno tako sorodna Kranjčevemu delu, ki je predmet tega pretresa, kljub vsem narečnim mnogoterostim nudi bralcu pripomoček samo za razumevanje madžarskih jezikovnih vrinkov. Drugače pripovedovalec tam nekako sproti razloži, če se mu zazdi, da je zaradi rabe narečnih besed in zvez ali etnografskih pojmov komunikativnost povedanega v nevarnosti.

Takšno sprotno razlagalno posredništvo se kajpak enako uveljavlja v knjigi »Strici so mi povedali«. »Eti' po naše pomeni ,tu'. Sploh se ta ,e' rabi pred vsemi kazalnimi zaimki in krajevnimi prislovi, ki se začenjajo na t. Z besedo ,umrl' sem se študent, dokler sem še pisal v Kleklovo časopisje, tako rekoč ,namučil'. Pri fonetični pisavi in ker ,u' spredaj izpuščamo, nisem vedel, kako naj besedo zapišem, čeprav se tudi v našem dialektu r spreminja v samoglasnik, ali vsaj polglasnik. Saj sem se tudi besedi ,cvrl' najrajši izognil, ravno tako besedi ,drl'.

¹ »Petdeset ali koliko« da jil je doslej, beremo v intervjuju s pisateljem. Delo, 21. 9. 1974.

² Miško Kranjec, Strici so mi povedali. Murska Sobota 1974. Citati iz te knjige so v sestavku označeni s številko strani v oklepaju.

³ Miško Kranjec, Os življenja. Ljubljana 1935, str. 112 isl.

⁴ Predlog se v enaki funkciji priložnostno še ponovi. Prim. prav tam, str. 102, 199, 228.

⁵ Prav tam, str. 193, 206, 225, 267.

„Mro, cvro, dro' so bile čudne popačenke, ki so mi dokončno povedale, da je naše narečje pač samo narečje in da s fonetično pisavo stvari ni lahko rešiti, celo da jih ni moč rešiti« (342). To bi bil torej že nekak dialektološko glasoslovnii ekskurz. Kje drugje gre potem spet za pomenoslovnii zastranek: smrt »téži« človeka — »Besedo ,težiti' rabimo samo za ta primer, nobenega drugega pomena nima« (353).

Zdaj se polagoma moramo vprašati, čemú tako očitna razlagalska drža v tem delu. Naslednji odgovor je najprej pri roki: pripovedovalec se zaveda, da ga vsak bralec ne more brez nadaljnjega razumeti. Zato pojasnjuje, zato kramlja, kakor pač kateri koli naš pisec, ki se je ustvarjalsko oplajal z izročilom svoje rojstne pokrajine. Vendar se zdi, da Kranjec ne otežuje dela sebi in bralcu zgolj zato, ker bi rad spravil v besedilo kar največ slikovitosti. Če bi hotel samo to, bi s kopičenjem barvitosti samo škodil svojemu sporočevalskemu namenu, ker pač čezmerno kopičenje ravno tako spuhli kot vsaka druga jezikovna figura, ko jo prepogosto uporabimo. Pripovedovalec očitno hoče nekaj drugega in nekaj več, kot samo zaljšati pripoved z vpletanjem posebnosti iz neke kulturne sredine. Ukraševanje je očitno samo pripomoček, nikakor ne namen. Kakšen je pripovedovalčev namen, kratko malo — saj gre za avtobiografsko pričevanje — Kranjčev namen, pa se nam bo nemara začelo razodevati ob dejstvu, da pisatelj dosledno uporablja v knjigi glagolsko obliko »golčati« s številnimi izpeljankami. Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika imamo za to obliko dva glavna pomena. Prvič glagol izraža nerazločno, težko govorjenje. Ta pomen najdemo, recimo, pri Kosmaču: »V imenu postave pokorno izjavljam, da boš res umrl!' je zagolčal tudi pijani stražmojster Dominik Testen...«⁶ Pa saj si lahko pomagamo s Kranjcem samim: »Smrt', je zagolčalo tudi v Jožijevem grlu.«⁷ In drugi pomen: oglašati se z zamolklim, tresočim se glasom. Primer bi morda lahko našli v naslednjih Brnčičevih stihih: »Zdaj že dolgo oči si tiščimo, / samo še po kotih golčimo, sivimo...«⁸ Slovar pa navaja še tretji, *zastareli* pomen: govoriti, pripovedovati. In ta pomen si je izbral Kranjec. Prekmurščina ne pozna oblike »golčati«, ima pa seveda povsem živi ekvivalent »gučati« (s poudarkom na prvem zlogu). Narečna raba, živa raba »gučati« pomeni torej to, kar v delu »Strici so mi povedali« pomeni knjižna, a neživa raba »golčati«, se pravi, »govoriti«. Tako je potem v knjigi glede ženitve vse »dogolčano« (23); Mankica se še z dedkom ni hotela »pogolčavati« (27); Mankica se ne meni za njihov »golč« (84); mizarček Števan »znenada spregolči« (140) itd.

Videti je, da je pisatelj hotel že s samo izbiro besede nakazati, kaj je v resnici eden pglavitnih namenov njegove najnovejše stvaritve. Kajti kakor je beseda arhaično nadahnjena — vsaj pisec ji očitno pripisuje ta odtенок —, tako bi naj s to svojo posebnostjo tudi že namignila, da je v knjigi težnja po nekaki arhaičnosti nasploh več kot opazna. In sicer arhaičnost kot zavestno pripovedovalčevo prizadevanje po zapisovanju nekega ljudskega izročila. V tem delu namreč ne srečujemo kar naprej le vsakršnih jezikovnih posebnosti, marveč sploh narodopisne posebnosti. V »Osi življenja« je moč najti morda en sam pravi vložek te vrste — opis pozvačinove oprave⁹ —, v knjigi »Strici so mi povedali« se zvrščajo

⁶ Ciril Kosmač, Tantadruj. Ljubljana 1964, str. 205.

⁷ Miško Kranjec, Mladost v močvirju. Murska Sobota 1962, str. 67.

⁸ Ivo Brnčič, Balada. Ljubljana 1956, str. 10.

⁹ N. o. m., str. 249 isl.

kar naprej. Kakor se delo skorajda začne z opisom Fujsove starodavne noše in njegove prabitne domačije, tako potem lahko beremo še vrsto razlag in opisov nadrobnosti iz vsakdanjega življenja v močvirju, iz specifičnega narodovega življenja. Ves tisti obsežni del knjige z »gostivanjem«, na katerem sodeluje »Pickova banda«, je takšen.

Epik prekmurskih ravni očitno hoče rešiti pred pozabo vse tiste starožitnosti svoje »zamočvirjene« dežele, ki so še ohranjene, pa če ne druge ohranjene, tedaj v spominu na strice. To ohranjevalsko prizadevanje je prav gotovo eden izmed poglavitnih namenov ustvarjalske volje v knjigi. Kranjec shranjuje za poznejše rodove vse, kar se le shraniti da. Z rapsodično gesto shranjuje »čarno davnino, ki zdaj že iz dneva v dan bolj odmira... Odmika se davnina z jarki, ki usihajo, umika se z logi in pticami, ki jih zapuščajo..., odmira davnina z usihajočimi vodami... Vse odmira z neko nepojasnljivo skrivnostjo...« (349) Ko da davninski nadih pisateljve pokrajine za vselej gineva, kakor so že zdavnaj usahnila vsa močvirja nekdanjih »Fujsovih krčev«. Ko da se pisec na glas poslavlja sploh od vseh prabitnosti domačega sveta, ki jih je tako nadrobno opisoval, orisoval in opeval na domala vsej umetniški poti.

Imamo tu opraviti s hoteno zaverovanostjo v preteklost? Kranjec je v svojem marijaniškem času mislil, »da bi človek lahko pisal dobre povesti le, če bi jih prepletal s tem dragocenim narodovim blagom, s tem prelepim izročilom preteklosti« (236). Bil pa je preveč realist in iz trdega življenja zrasel človek, da se ne bi zavedal, kako »prihaja čas, ki bo odpravil vso to preteklost, ustvaril nekaj novega; za razloček od prejšnjega pa bodo to novo ustvarjali revni ljudje, tisti, ki so bili vso dolgo preteklost potisnjeni v ozadje, imeli pa uporabne roke za delo« (236). Zato priznava: »Kakor mi je včasih žal za vsem tem starim bogastvom, za tem izročilom preteklosti..., moje srce se ne more in tudi noče upirati svetu, ki ga ustvarjajo ti drobni vaški proletarci.« (236 isl.)

Če smo doslej zagovarjali tezo o pisateljevem zavestnem priklicevanju preteklosti, govori ta njegov manifest o sprejemanju vsega novega proti nam. Vendar je Kranjec tu le preveč deklarativen. Kakor namreč lahko verjamemo njegovi *izjavi*, da ni slepo zamaknjen v preteklost, pa njegovo delo samo v marsičem oporeka tej izjavi. Avtobiografsko samorazodevanje se s skrivno in hkrati tako zaznavno ljubeznijo vrača v doživeto, pa četudi le kot sporočilo doživeto minulost. Kranjec se po vsem videzu čustveno ne more odpovedati nečemu, kar razumsko morda lahko obvlada. Pretežni del njegove umetniške bere — delo »Strici so mi povedali« pa še posebej — je za slovensko kulturno bit že scela neodtuljivo posredovanje neke dediščine, pričevanje o »enem samem obrazu, eni sami duši — naši prekmurski duši« (414).

Da se pri tem toliko vsega ponavlja, je tako rekoč neogibno, zlasti še, ko ves nadih in vsa tematika izvira na drobcenem koščku močvirskega sveta.¹⁰ Naci Dominko v noveli »Na valovih Mure« zre čez vodno ravan: »Zdelo se mu je, da se pelje po strugi navzgor.« Skupina šestih mlinov je kot vas, »ki potuje

¹⁰ Da moramo včasih kar naprej govoriti o isti reči, se ponavljati, ker pač pogrešamo obilje reči, potrjujejo po svoje tudi naslednje besede o reki Salinas v Steinbeckovem romanu: »Nič prida reka ni bila, ampak imeli smo samo njo; veliko smo vedeli povedati o tem, kako hudobna je v deževnih zimah in kako je v suhih poletjih brez vode. Tako lahko predeš o čemerkoli, če je tisto vse, kar imaš. Manj ko imaš, bolj se moraš menda bahati.« John Steinbeck, *Vzhodno od raja*. »Sto romanov«. Ljubljana 1964, str. 48.

bogve kam.¹¹ V knjigi »Strici so mi povedali« zdaj spet beremo, kako Mankičin očim, mlinar, pripoveduje: »Kadar v sobici, kjer spim, gledam skoz okence po Muri navzgor, se mi zdi, da se peljem kam daleč po svetu v daljnje, tuje kraje, nekam na kraj sveta« (28). Toda kaj te male vzporednosti, kaj, če si starejši brat priveže Nacijevo zibelko na palec noge v »Mladosti v močvirju« in potem spet v delu »Strici so mi povedali«? Ponavljajo se še veliko večje reči. Že leta 1935 je Ivo Brnčič opozoril na »nenavadno vsebinsko sorodnost nekaterih odlomkov iz ‚Režonje na svojem‘ in ‚Osi življenja‘«¹². Revolucija v močvirju, ta poljanska »reberija« se znova in znova vzdiguje v Kranjčevih delih, tudi v posebni različici, v oblikovni celoti »Rdečega gardista«. In tako naprej — vse do neznatnosti: Kelenčev stric tacá s ploskimi stopali v »Mladosti v močvirju« ravno tako¹³ kot v zadnji Kranjčevi knjigi (130 isl.).

Ponavljanje — od okolja, oseb in načina življenja teh oseb preko motivike in tematike do vsebinskih enot — ponavljanje najbrž lahko imamo za hudo artistsko nediscipliniranost v Kranjčevem umetniškem oblikovanju. Vendar ne smemo preveč posploševati. Vztrajno ponavljanje lirične pripovedne uglašenosti, na primer, ni a priori slogovna pomanjkljivost. Nasprotno, iz melanholično pojóčega ritma, ki se, kot že toliko drugega, nenehoma ponavlja v Kranjčevi prozi, vznika ravno tista ubeseditvena posebnost, ki brez nje Kranjec ne bi bil Kranjec: ravninsko razpotegnjeni stavek prinaša s sabo drobno migetanje dogajanja in zvečjega ždečo defenzivnost sproletariziranega močvirskega človeka. Kajpak se količinsko kopičenje ne sprevrže vselej v kakovostno gmoto. Tako, recimo, pisateljevo ciklično vračanje k reberiji v upodobitvi vodeni reberijo, ko je povrh morala biti že reberija sama v Poljani, sredi od boga pozabljenih tihih, plahih stricev dokaj zvodnela zgodovinska zadevščina.

Ponavljanje (morda že tolikokrat) ponovljenega nas vsekakor zdaj ob knjigi »Strici so mi povedali« vendarle prisiljuje k premisleku. In prav gotovo ne samo zato, ker že rekapitulacija, kakršna to delo očitno je, samo po sebi in kljub vsemu, kar se v nji ponavlja, pritegne pozornost, saj pač poskusi dopovedati, da je neko poglavje pri kraju. Namreč, »s to knjigo Miško Kranjec zaključuje obširno pripoved o svojem rodu, svojem otroštvu in mladosti«, pravi informacija na ovitku knjige. Ker gre torej za avtobiografsko delo, se zdi naravno, da je avtor še enkrat poskusil oživiti okolje, ki se nam je že večkrat predstavilo v njegovem literarnem ustvarjanju in iz katerega se je odpravil na pisateljsko pot. Tako je, sporočajoč, kaj so mu povedali drugi, sporočil morda najdragocenejše podatke o sebi. Pomislimo samo na tako ilustrativen napotek, od kod v Kranjčevih delih toliko »te naše poljanske nedoumne žalosti« (301) kot podstati za lirično otožnost pisateljevega pripovedovanja: »Prebuja se ta naša poljanska močvirska žalost, ki živi v vseh nas in ki sem z njo — se mi zdi — že kar do-dobra okužen. Morda kar za večne čase. Ker naj sem se nekoč še tako hotel iztrgati iz vsega, naj sem se hotel še tako vzdigniti nad vse to, zdaj vem, da se je v mojih otroških letih to naše močvirje preveč zajedlo v mojo dušo, ni ga moč odpraviti.« (348) Pripovedovanje o samem sebi je brez dvoma drugi pogloblilni namen Kranjčeve knjige »Strici so mi povedali«. Vse obsežno ponavljanje

¹¹ Miško Kranjec, Izbrano delo. Tretja knjiga. Ljubljana 1972, str. 324.

¹² Ivo Brnčič, Generacija pred zaprtimi vrati. Ljubljana 1954, str. 302.

¹³ N. o. m., str. 317.

je torej po funkciji vendarle nekako upravičeno. Ker pa vemo za še en poglavitni namen, za ohranjevanje ljudskega izročila, razumemo, zakaj se pisatelj ne zadovoljuje samo z razodevanjem svojega umetniškega izvora. Preko tega cilja seže vselej, ko poskusi prikazati prekmurski svet kot samoniklo okolje in ko zato kdaj pa kdaj tudi prav polemično brani vso naravno in zgodovinsko samosvojost tega sveta. »Piškurji, ki jim po Kranjskem pravijo činklje, pa smo morali sprejeti ime še vsi drugi, kakor smo morali štrke preimenovati v štoklje zaradi Kranjske, čeprav teh ptic tam ni, teh rib pa še manj.«¹⁴ In res uporablja Kranjec »štrka« tudi drugje.¹⁵ Tako ta beseda kot številni drugi primeri narečne rabe — »pokesnéč«, »pasika«, »povitica«, »zóseb«, »košár«, »némák«, »drévo« itd. — očitno razovedavajo, kako se pisatelj upira izenačevalni asimilaciji.

Vendar je veliko vprašanje, ali ta upor ne škodi pripovedi bolj, kot ji koristi. Vrnimo se k obliki »golčati«. Zakaj Kranjec, ki je v tolikih primerih zvest svojemu prekmurskemu izrazju, tu ni rajši uporabil pristno narečne oblike? Ker je izbral po pomenu zastarelo obliko, je spravil bralečvo spremljajočo domišljijo v prav nelagoden položaj. Pisatelj vsiljuje zastareli pomen besede »golčati«, bralec pa zaradi omenjenih dveh glavnih, zdaleč prevladujočih pomenov te besede nenehoma in nehoti zahaja v smiselna območja, ki jih pripovedovalec nima v mislih. Uporaba že samo te ne posebno uspešno izbrane besede ustvarja precejšnjo slogovno negladkost v knjigi, in to toliko bolj, oziroma ravno zato, ker spada med najpogostejše lekseme tega Kranjčevega dela. Kranjec tudi sicer ni dosleden glede vnašanja narečnih jezikovnih prvin v besedilo. Kakor bi bilo bolje, če bi brali pri njem »gučati« namesto »golčati«, tako se tudi sprašujemo, zakaj je vselej govor o »Pickih« in pravzaprav ne »Pückih« ali »Püczkih«. Zakaj pripovedovalec tu teži po jezikovni standardizaciji, ko pa drugače tako vneto poskuša uveljaviti narečje ravno v tem svojem delu? Branje se nam, slednjič, marsikdaj prav deziluzionirajoče zatakne tudi, ko narečna posebnost, nerazložena in nerazumljiva, kakor včasih je, uvaja nenameravano dvoumnost v tekst. Stavek: »Števek pa naju je povrgel« (287) Prekmurcu nedvoumno pove, da je Števek druga dva zapustil ali pustil sama, za koga drugega pa nemara ni tako nedvoumen. Enako velja v naslednjem primeru: »Načne spet ona« (270 isl.), tj. »Začne...«

Vnašanje narečnih posebnosti v literarno besedilo je torej za pisca povezano — če ne gre zgolj za uporabo kolorita — s posebnimi problemi. Najprej se je treba prav načelno odločiti, ali bo delo napisano v narečju ali ne. Kranjec se ni opredelil samo za narečje, čeprav je s knjigo »Strici so mi povedali« šel dalje kot s katerim koli drugim delom.¹⁶ Ravno izbira neke zelo težko določljive vmesne poti pa nadalje pomeni, da si je treba izdelati posebno metodo glede tega, kaj naj bi ostalo v besedilu narečnega in kaj ne. Kranjec si je tu pomagal, kakor je vedel in znal, vendar — kot smo videli — ne vselej uspešno. Razpet je bil med

¹⁴ Prav tam, str. 377.

¹⁵ Prim. Os življenja, n. o. m., str. 233.

¹⁶ Tudi ko bi bil Kranjec napisal knjigo povsem v narečju, bi ne bil z njo preveč osamljen. Posebno v tujini nastajajo danes dela, napisana v narečju. Prim. mlado literarno generacijo v Avstriji, zlasti pripadnika tako imenovane »Graške skupine« Petra Turrinija (»Rozznjogde«, Wien 1972) in Wolfgang Bauerja (»Magic Afternoon, Change, Party for Six. Drei Stücke.« München 1973.). Na nemški realizem in naturalizem niti ni treba posebej spominjati (Fritz Reuter, Gerhard Hauptmann), pa tudi ne na poznejše nemške pisce v narečju (Ludwig Thoma, Johannes Poethen).

dvema nezdružljivima aspektoma ubeseditvenega hotenja. Na eni strani je poskusil razkriti davninsko patino jezika, s tem vštric pa razodeti trdoživost pokolenj sredi »močvirske nedoumnosti« (298). Tej, lahko bi rekli, racionalni skrbi za ohranitev kulturne dediščine, za ohranitev lokalne prvinskosti pa se upira drugi moment. Namreč, literarno delo se v skladu z zakonitostmi epskega poročanja na moč brani tujkov, ki razbijajo iluzijo o skladno poustvarjenem koščku sveta, življenja. Preskakovanje iz epske fikcije v zgodovinsko danost nekega ljudskega izročila in prav tako v zgodovinsko danost neke osebnosti, tokrat pisatelja samega, nas spravlja na misel, da bi bilo morda z delom »Strici so mi povedali« marsikaj drugačno, dá, boljše, ko bi se podajanje držalo samo pričevalske, torej tako rekoč dokumentaristične ravni sporočanja. Kajti poglavitna moč te Kranjčeve knjige je v pričevalski edinstvenosti.

Milan Dolgan

Pedagoška akademija v Ljubljani

METODIČNI POSTOPKI IZVAJANJA BESEDIL

(Odlomek iz daljše razprave)

1. Posnemanje učiteljevega izvajanja. Učitelj učencem velikokrat izvaja besedila in učenci učitelja gotovo tudi posnemajo. Toda vse to se dogaja nepoudarjeno, neuzaveščeno, metodično ni izdelano.

Ali ste že kdaj poskusili s takole zgradbo učne ure: Učitelj izvaja besedilo. Dobro je, če posname na magnetofonski trak, zato da ponovi. Učenci naj pazljivo poslušajo. Nato naj gredo ven pripravljat se. Sprehajajo naj se po hodniku in vadijo. Navodilo, ki ga učitelj poda že na začetku, se glasi: Posnemajte popolnoma učiteljevo izvedbo, pa kakršna je žel!

Ta vaja je režiserjev (učiteljev) diktat.

Učenci se po eden vračajo v učilnico. Vsak izvede besedilo. Tudi njihove izvedbe lahko snemamo. Prav tako lahko komentiramo. Beležimo si njihove »uspehe«. Če je čas, naj se slišijo. Na koncu učitelj oceni: kateri so precej »zadeli« (posnemali) učiteljevo izvedbo; kateri srednje veliko; kateri malo malo. Kaj je bilo dostikrat doseženo, kaj malokrat. Končno učitelj razloži, kakšna je bila njegova priprava (režija) izvedbe danega besedila.

Učiteljeva izvedba naj bo izrazita, plastična. Posebno če je to začetna vaja izvajanja, izberimo preprosto, retorično izrazito besedilo. Primerna bi bila recimo Gregorčičeva pesem *Na polju*: